

MILAN MIJALKOVSKI
Fakulteta bezbednosti
Beograd
VESELA RADOVIĆ
Fakultet zaštite životne sredine
Sremska Kamenica

UDK 316.48:316.647.8(497.1)
Monografska studija
Primljen: 20.1.2010
Odobren: 12.2.2011

ISTINE I ZABLUDE O JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI U RASPADU JUGOSLAVIJE

Sažetak: Socijalistička, federalna, samoupravna i nesvrstana Jugoslavija 1991. godine se nasilno raspala. Kritička analiza uzroka raspada Jugoslavije, razlozi za nasilan razlaz, identifikacija uloge političke, vojne i ekonomske elite u procesu razlaza i njihove odgovornosti još uvek predstavljaju težak zadatak. Krucijalno pitanje u procesu raspada jeste uloga oružanih snaga SFRJ. Poznato je da se vojna komponenta SFRJ sastojala od dve komponente – Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane. Uloga Teritorijalne odbrane je uglavnom bila jasna, što znači da treba ustanoviti ulogu JNA u ovom procesu. Vrhovna komanda (Predsedništvo SFRJ) i Štab Vrhovne Komande (Savezni sekretarijat za narodnu odbranu) su odgovorni za akcije JNA u dezintegraciji SFRJ, u kojima ona nije odbranila ni sebe, ni državu u celini.

Ključne reči: SFRJ, JNA, Vrhovna komanda, Predsedništvo SFRJ, Štab Vrhovne komande, separatisti, rat, rukovođenje, komandovanje, raspad.

Uvod

Poznato je da ukoliko neka država želi da na miran način reši neki složen društveni problem unutar svojih granica, njena politička elita treba da se potruži u razumevanju različitih vrsta (oružanih) sukoba i načina njihovog vođenja. Uz to je nužno da su joj svojstvene patriotizam, snažan nacionalni identitet, pravdoljubivost, kompetentnost i akciono jedinstvo u ostvarivanju trajnih nacionalnih ciljeva. To podrazumeva i njenu sposobnost da pouzdano proceni da li i rivalska strana želi mirno rešavanje problema.

U suštinskom smislu, nijedno od navedenih obeležja nije bilo svojstveno „komunističkoj” eliti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Njeno nejedinstvo u vezi budućnosti države, prvi put je javno izraženo tajno 1962. godine. Potom je optimalno demagoški ispoljavano javno i prva faza je verifikovana donošenjem Ustava 1974. godine. Takav Ustav je obezbedio legitimno i legalno razbijanje SFRJ. Naime, njime je federalnim jedinicama (republikama) dat status država, a oružana sila razdvojena u dve komponente – Jugoslovenska narodna armija (JNA) i Teritorijalna odbrana (TO). Druga faza („Ništa nas ne sme iznenaditi”) je obuhvatala realizaciju raznovrsnih zavereničkih delatnosti protiv SFRJ, koje su kulminirale 1988. godine kada su agresivno i lukavo sabotirani naponi u vezi sa promenom Ustava iz 1974. godine. Treća, kataklizmična faza („Iznenadeni smo, kontuzovani i poraženi”) u periodu od 1990. do 1992. godine rezultovala je uništenjem SFRJ.

Budući da se SFRJ raspala nasilno, logično se generiše krucijalno pitanje: Kakva je bila uloga njenih Oružanih snaga - JNA i TO u tom procesu? Da, Oružanih snaga, a ne isključivo uloga JNA, kako uglavnom pitaju i upućeni i neupućeni u ovaj problem (Zašto JNA nije branila SFRJ? Zašto JNA nije odbranila državu? Mnogo je ovakvih i njima sličnih pitanja postavljano u nedavnoj istoriji). Odgovor na takva pitanja je moguće dati samo ukoliko se pronikne u srž problema. Ona je formulisana u pitanju: Da li je JNA mogla da samostalno uspešno brani i odbrani SFRJ? Skroman odgovor na ovo pitanje je razmotren i izložen u radu, koji sažeto glasi: sistem rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ bio je nejedinstven u smislu onemogućavanja JNA da izvršava osnovnu ustavnu ulogu i suprotstavlja TO JNA. Štabu vrhovne komande JNA je bila poznata ova nelogičnost, međutim, dosledno ju je poštovao i time sistematski doprinosa urušavanju integriteta i kredibiliteta JNA. Ideološka zaslepljenost Štaba vrhovne komande bila u toliko velikoj meri izražena da nije mogao da shvati da se JNA suočila sa beskompromisnim neprijateljem koji primenom sile pokušava da postigne svoj politički cilj – stvaranje nacionalnih država, razbijanjem SFRJ. Imajući u vidu jednostarešinstvo i subordinaciju u komandovanju, Štab vrhovne komande je svojom nekompetentnošću presudno doprineo da ni moral, niti fizička bezbednost pripadnika, sastava i objekata JNA nisu adekvatno branjeni od napada oružanih formacija separatista (za preduzimanje takvih mera nije mu bilo neophodno naređenje Vrhovne komande - Predsedništvo SFRJ, nap. aut.). Navedeno upućuje na pitanje: Budući da JNA nije mogla samu sebe da zaštititi, da li je mogla da brani i odbrani SFRJ?

1. Osnovne činjenice o komunističkoj Jugoslaviji

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija¹ (SFRJ) je nastala kao rezultat četvorogodišnje oslobodilačke oružane borbe (1941-1945) jugoslovenskih naroda protiv okupatora, čiju okosnicu su činili nemački i italijanski fašisti i revolucije, izvedene pod rukovodstvom Komunističke Partije Jugoslavije (KPJ). U toj borbi poginulo oko 1, 7 milion građana Jugoslavije. SFRJ kao evropska država je zauzimala južni deo srednje Evrope i srednje i severne delove Balkanskog poluostrva. Zauzimala je prostor od 255.804 kvadratna kilometra. Ukupna dužina kopnene granice Jugoslavije i njenih sedam suseda (Austrija, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Grčka, Albanija i Italija), računajući rečni, jezersku i pomorsku, iznosila je 2.969 kilometara.

Prema popisu iz 1991. godine, SFRJ je imala 23.500.000 stanovnika, odnosno narodi (Srbi, Hrvati, Slovenci, Muslimani, Makedonci i Crnogorci) i narodnosti (Albanci, Mađari, Jugosloveni, Česi, Italijani, Turci, Bugari, Rumuni, Romi i drugi).²

SFRJ je bila jednopartijska (komunistička), federalna, samoupravna i nesvrstana država. Prema Ustavu iz 1974. godine³, SFRJ je bila savezna država kao državna zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika,⁴ kao i pokrajina Vojvodine i Kosova (nalazile su se u sastavu Socijalističke Republike Srbije), zasnovana na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti (Ustav SFRJ, član 1.). Prema članu 2. Ustava, teritorija SFRJ je jedinstvena, sačinjavaju je teritorije socijalističkih republika i granice između republika mogu se menjati samo na osnovu njihovog sporazuma.

Savez komunista Jugoslavije (SKJ) imao je status osnovnog pokretača i nosioca političkih aktivnosti, odnosno organizovana vodeća idejna i politička snaga radničke klase i svih radnih ljudi i građana, radi zaštite i daljeg razvoja socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa. Međutim, krajem

¹ Prva Jugoslavija kao zajednička država Južnih Slovena je uspostavljena aktom ujedinjenja usvojenog 1. decembra 1918. godine. Pre toga na teritoriji tadašnje Jugoslavije postojale su dve suverene države (kraljevine) Srbija i Crna Gora, dok su ostale jugoslovenske zemlje i pokrajine - Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Dalmacija i Vojvodina bile u sastavu Austrougarske. Kraljevina Jugoslavija je faktički prestala da postoji kapitulacijom jugoslovenske vojske nakon oružane agresije fašističke Nemačke i Italije 17. aprila 1941. godine.

² Savezni zavod za statistiku SFRJ, Statistički bilten broj 1934, Beograd, 1992.

³ Službeni list SFRJ, broj 9 od 21. februara 1974.

⁴ SFRJ su sačinjavale: SR Bosna i Hercegovina, SR Makedonija, SR Slovenija, SR Srbija, SR Hrvatska i SR Crna Gora.

M. Mijalkovski / V. Radović, *Istine i zablude o Jugoslovenskoj narodnoj armiji...*

osamdesetih godina 20. veka, navedeno je samo formalno karakterisalo SKJ, što je drastično potvrđeno na najvišem nivou - Kongresu. „14. Kongres SKJ je održan 24. januara 1990. godine i bio poslednja nada za one koji se još iskreno nadaju da se tok stvari u Jugoslaviji može preokrenuti nabolje, ka jedinstvu i rešavanju ustavnih problema. Međutim, slabi su izgledi da će tako i biti. Kongres je prekinuo rad napuštanjem slovenačkih delegata sa potpunom neizvesnošću šta će biti... Ivica Račan, predsednik SK Hrvatske, obavestio je Kongres da u slučaju da Kongres nastavi rad, delegati iz Hrvatske neće učestvovati u odlučivanju. Praktično su se pridružili Slovencima...”⁵.

2. Osnovne činjenice o Jugoslovenskoj Narodnoj Armiji

Odbrambeno opredeljenje SFRJ je podrazumevalo aktivno učešće svih ljudskih resursa, odnosno zamisao koja se terminološki zvala Konceptija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite (KONO i DSZ). Takva zamisao je materijalizovana u Sistem ONO i DSZ, čiju okosnicu su činile Oružane snage SFRJ. Jugoslovenska Narodna Armija (JNA) je predstavljala jednu komponentu oružanih snaga SFRJ, koje su činile jedinstvenu celinu i sastojale se od JNA i Teritorijalne odbrane.⁶

JNA je bila zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, a TO je predstavljala najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora. JNA se sastojala od vidova (Kopnena vojska, Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana i Ratna mornarica), rodova (pešadija, oklopno-mehanizovane jedinice, artiljerija,...) i službi (intendatska, tehnička, finansijska,...), čija organizaciona struktura je periodično reformisana radi uspešno izvršavanje osnovnog zadatka – odbrana države od spoljne agresije i zaštita ustavnog poretka. U cilju jačanja odbrambene sposobnosti države, polovinom 80-tih godina, vrhovno komandovanje je pristupilo opsežnoj reorganizaciji JNA i s tim u vezi, usvojilo plan pod nazivom „Jedinstvo.” Planom „Jedinstvo”⁷ bilo je predviđeno da se reorganizacija JNA odvija u kontinuitetu, bez narušavanja borbene gotovosti kroz tri faze („Jedinstvo 1, 2 i 3”), počev od 1986. do 1995. g. Realizacijom nekih zadataka tog plana izvršeno je ukрупnjavanje jedinica JNA, formiranjem Vojnih oblasti (VO) i Korpusa (K) od postojećih jedinica JNA. Vojne oblasti su predstavljale strategijske grupacije, prema kojima je jugoslovensko ratište (teritorija SFRJ) bilo podeljeno na četiri vojišta: centralno, severozapadno, jugoistočno i vojnopolmorsku oblast.

⁵ Jović, Borisav.: *Poslednji dani SFRJ*, Kompanija POLITIKA, Beograd, 1995, str. 92-93.).

⁶ Ustav SFRJ, član 240. stav 2 i Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ, član 91.

⁷ Cokić, Jevrem.: *Početak kraja*, Srpska knjiga, Ruma, 2008, str. 14.

JNA brojala je oko 220 000 ljudi 1990. g., čiju organizacionu strukturu činile su tri vojne oblasti – 1.VO (Beogradska), 3. VO (Skopska) i 5. VO (Zagrebačka), Vojnopomorska oblast VPO) i Ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana (RV i PVO). Svaka vojna oblast se sastojala od pet do sedam korpusa i drugih jedinica.

Opređeljujući faktori Konceptije ONO i DSZ bili su: „socijalistički samoupravni sistem; federalno uređenje, bratstvo i jedinstvo; ravnopravnost i zajedništvo naroda i narodnosti SFRJ; politika nesvrstanosti; vojno-politički i geografski položaj zemlje; demografske i materijalne mogućnosti; iskustva narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije; politika, ciljevi i vojna doktrina potencijalnih agresora.”⁸

3. Dileme o saveznoj (federalnoj) državi

Zvanično jednopartijska (komunistička) a u suštini višepartijska Jugoslavija (jedinstvenog SKJ činili su devet saveza komunista - šest republičkih, dva pokrajinska i Organizacija Saveza komunista u JNA, nap. aut.), krajem osamdesetih godina 20. veka, prolazila je kroz krajnje tešku, kriznu etapu svog razvoja. Postojale su brojne i raznovrsne teškoće u ostvarivanju funkcija federalne države.⁹ Kod jugoslovenskog rukovodstva i rukovodstava i članstva „višepartijskog” Saveza komunista i novoformiranih političkih stranaka, postojala su oprečna (i isključiva) gledišta u vezi budućnosti zajedničke države. Bile su evidentne mnoge dileme o mogućim i verovatnim opcijama raspleta jugoslovenske krize, uključujući i opciju raspada Jugoslavije. Na javnoj i na skrivenoj sceni, pored ostalog, lebdelo je pitanje: **da li Jugoslavija uopšte treba da postoji ili ne?**

Logičan odgovor je ukazivao na to da Jugoslavija treba da postoji, ali da je treba preurediti, jer je bila u interesu svih njenih građana, naroda, narodnosti i republika. Važno uporište odgovora nalazilo se u nemogućnosti kreiranja valjanog odgovora na drugo, mnogo enigmatičnije pitanje: **da li je eventualni raspad Jugoslavije moguće postići na miran način?**

Ključne uzroke nasilnog raspada komunističke Jugoslavije 1991. godine treba tražiti tridesetak godina unazad, a radikalne geopolitičke i društvene promene u Evropi (kolaps socijalizma, samoukidanje Varšavskog ugovora i ujedinjenje Nemačke) i svetu, snažno su uticale da se to dogodi baš te godine.

⁸ *Strategija oružane borbe*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1983, str. 40.

⁹ „Umesto federativnog državnog uređenja stvara se do sada u svetu nepoznati konglomerat koji se samo formalno zvao federacija, a koji može biti svašta, samo ne funkcionalni tip države...” (Kadijević, Veljko.: *Moje viđenje raspada*, „Politika”, Beograd, 1993, str. 62.).

Naprosto, komunistička Jugoslavija, umesto neophodnog nacionalnog identiteta koji je stub svake države, imala je ideološki identitet, čiji je ključni faktor predstavljao SKJ. U tadašnjoj Jugoslaviji, SKJ (Partija) je odlučivao o karakteru i funkcionisanju zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Na taj način, prividan dualizam vlasti (partijski i vlastodržački) u stvari, predstavljao je čisti monizam, jer suverena vlast je predstavljala optimalna transmisija volje i moći Partije. Oružane snage SFRJ su predstavljale veoma pouzdanu polugu Partije. Na nesreću građana i naroda komunističke Jugoslavije, njeni vodeći komunisti, najpre tajno a potom javno, delovali su protiv zajedničke države. Oni su svoje partijske odluke operacionalizovali u državne normativno-teorijska dokumenta čije evoluciono praktično ostvarivanje je 1991. g. eskaliralo u revolucionarno (nasilno). O tome postoje brojni dokazi, a sažeto navodimo najkarakterističnije.

Dezintegracija ideološkog identiteta Jugoslavije dogodila se na trodnevnoj tajnoj sednici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta SKJ¹⁰ (najviše telo Partije, nap. aut.) održanoj u martu 1962. g. Na toj sednici¹¹, pored ostalog je konstatovano da je u zemlji došlo do „političke i ekonomske stagnacije” i da je ceo proces pravnog razvoja Jugoslavije u ozbiljnom zaostajanju, kao i da je „povećana plima nacionalističkog pristupa u rešavanju mnogih jugoslovenskih problema” a posebno je upozoreno na pojavu nacionalizma u Sloveniji, Hrvatskoj i Makedoniji. Rasprava na sednici je ukazala na veoma izraženo antijugoslovenstvo slovenačkih i hrvatskih predstavnika. U najsazetijem smislu rečeno, rasprava je pokazala da učesnici nisu spremni da razreše jugoslovenske probleme, veoma opterećene nacionalizmom. Najsmeliju i istinitu konstataciju o toj sednici izneo je general Ivan Gošnjak: „Rekao sam na samom kraju Plenuma da ovaj CK SKJ nije pokazao ni sposobnost ni spremnost da reši probleme sa kojima se danas susreo”.

U skladu sa izraženom nespemnošću najviših jugoslovenskih komunističara na pomenutoj tajnoj sednici (1962.) da rešavaju postojeće probleme u Jugoslaviji, njihova perfidna destruktivna angažovanost u narednom periodu, pod legendom ostvarivanja procesa decentralizacije savezne države, bila je suštinski usmerena na dezintegraciju države. Među takvim njihovim brojnim (ne)delima, dva su presudna – donošenje Ustava SFRJ 1974. g. i 14. vanredni Kongres SKJ u januaru 1990. godine kada se raspala Partija.

¹⁰ „Samo održavanje te sednice i dnevni red, tretirano je kao najstroža državna tajna. Uprkos tome, ona je snimana – tajno. Nalog za snimanje dao je Aleksandar Ranković, tada jedan od najbližih saradnika Josipa Broza – Tita, a da su uključeni mikrofoni znali su Tito i Kardelj” (Zečević, Miodrag.: *Početak kraja na tajnoj sednici*, „Večernje novosti”, Beograd, 08.02.1999, str. 13.).

¹¹ Duhaček, Antun.: *Ispovest obaveštajca – uspon i pad jugoslovenske obaveštajne službe*, Grafopres, Beograd, 1992, str. 152.

Naprосто, prema Ustavu iz 1974. g., socijalističke republike su dobile status države¹², a autonomne pokrajine (Kosovo i Vojvodina) u Srbiji status „samoupravna demokratska društveno-politička zajednica...” (član 14). Time su obezbeđeni legitimni uslovi da nacionalistička rukovodstva pojedinih republika (i pokrajina) lukavo opstruiraju funkcije savezne države (Jugoslavije) i 1990. g. krenu u njeno otvoreno razbijanje.

Početak javnog objavljivanja kraja postojanja SFRJ učinili su delegati Saveza komunista iz Slovenije, tako što su demonstrativno napustili 14. vanredni kongres SKJ, u januaru 1990. g. Time je praktično prestao da postoji „jedinstven” SKJ i lažni ideološki jugoslovenski identitet, a JNA izgubila jedno od svog osnovnog obeležja.

4. Kobne zablude o žilavosti partijskog identiteta JNA

Argumentovano se može tvrditi da entropija partijskog (ideološkog) identiteta SFRJ predstavljao ključni uzrok nesposobnosti JNA da 1990-1991. g. odgovori svojoj ustavnoj ulozi – da brani SFRJ. S tim u vezi treba poći od činjenice da je Komunistička Partija Jugoslavije (KPJ je promenjen u SKJ, nap. aut.) u periodu od 1941 do 1945. g. stvorila JNA i do 1990. godine presudno uticala na njen integritet i kredibilnost. Među brojnim dokazima o tome, pomenimo samo najkarakterističnije. Prema Ustavu SFRJ iz 1974. godine, „SKJ svojim usmeravajućim idejnim i političkim radom, osnovni je pokretač i nosilac političke aktivnosti radi zaštite i daljeg razvoja socijalističke revolucije...”¹³. U skladu s takvim određenjem, Organizacija SK u JNA kao deo SKJ, bila je ravnopravna organizacijama Saveza komunista u socijalističkim republikama i pokrajinama. Naime, nakon 10. Kongresa SKJ (održan 27-30. maja 1974. g.) „SKJ je postao sastavni i neodvojivi deo JNA, s obzirom da je dotadašnje Povereništvo SKJ za JNA, transformisano u Organizaciju SK u JNA, koja je prožimala vojsku u celini, sledeći u potpunosti njenu vojnu organizaciju”¹⁴.

Organizacioni oblici SKJ u JNA bili su utvrđeni Statutom SKJ, pored ostalog, u smislu da „Organizacija SKJ u JNA razrađuje, konkretizuje i sprovodi u život idejno-političke stavove SKJ o oružanoj borbi u skladu sa uslovima njenog vođenja i mobilize komuniste i sve druge subjekte u JNA na sprovođenju tih stavova”¹⁵. Imajući u vidu da su skoro sve starešine JNA bili

¹² „Socijalistička republika je država zasnovana na suverenosti naroda i na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi, i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti” (Ustav SFRJ, član 3.).

¹³ Ustav SFRJ, „Službeni list SFRJ”, br. 11/94 od 21. 11. 1974, str. 22.

¹⁴ Vukšić, Dragan.; *JNA i raspad SFRJ Jugoslavije*, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006, str. 104.

¹⁵ *Strategija oružane borbe*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (SSNO), Beograd, 1983, str. 154.

članovi SKJ, oni su navedene partijske zadatke izvršavali na jedan od sledećih načina: kao neodvojivi deo svoje formacijske dužnosti (komandna) i kao profesionalni partijski kadrovi. U prvom slučaju, svaki profesionalni pripadnik JNA (vojna i civilna lica) imao je obavezu da aktivno deluje u skladu sa politikom Partije. Budući da je u svakom sastavu JNA ranga četa-baterija i višim jedinicama postojala Osnovna organizacija SK, čiji sekretar nije bio profesionalac, tu funkciju, periodično (najčešće dve godine) je obavljalo lice koje izaberu članovi Saveza komunista. U drugom slučaju, profesionalni partijski kadrovi nalazili su se na dužnostima predsednika Komiteta SK u jedinicama ranga divizija, njima ravnih i viših jedinica, uključujući i predsednika Komiteta SK u JNA, koji je uglavnom bio general-pukovnik i treća ličnost u hijerarhiji JNA (prva je bio Savezni sekretar za narodnu odbranu, a druga načelnik Generalštaba, nap. aut.).

Za razliku od perioda (1941-45) kada je KPJ u skladu sa jasnim političkim ciljevima (oslobođenje otadžbine od okupatora i svrgavanje buržoaske vlasti) stvorila sopstvenu oružanu silu (Jugoslovensku Armiju, potom preimenovana u JNA) koja je primenom sile ostvarila te ciljeve, na početku jugoslovenske krize (1989-1990), SKJ se našao u potpunoj konfuziji. Naime, nije bio sposoban da odredi ciljeve borbe, ni da se transformiše (deideologizuje) u političku stranku čiji program bi garantovao uspešnu odbranu države. Razlog za to je bila politika državnog rukovodstva u vezi sa odbranom države, koja je više zbunjivala nego orijentisala. Dakle, SKJ nije uspeo da obezbedi idejno-političko jedinstvo i borbenu sposobnost nijednog sastava JNA.

Takvo posrtanje SK u JNA bilo je logično, ako se ima uvidu da Štab Vrhovne komande JNA nije shvatio posledice raspada SKJ na 14. vanrednom Kongresu SKJ, odnosno nije shvatio da SKJ više ne postoji, što je značilo da u suštinskom smislu više nije postojala ni jednopartijska (komunistička) Jugoslavija. U tom kontekstu treba posmatrati njegove dogmatske poteze, koji su u velikoj meri doprineli da JNA ne izvrši svoju ustavnu ulogu. Radi se o tome da je posle 14. Kongresa SKJ intenzivirano nekoliko važnih dezintegracionih društvenih procesa, i to: (1) naglo je oslabio autoritet SKJ kao jugoslovenska politička koheziona snaga; (2) intenzivirana je političko-propagandna delatnost protiv JNA i osnažen podsticaj novostvorenih političkih partija; (3) programi mnogih novostvorenih političkih partija nudili su potpuno nov društveno-politički sistem, uključujući i konfederalno umesto federalnog uređenja Jugoslavije i, (4) organizacije SK republika i pokrajina u političkoj borbi sa novostvorenim političkim strankama, promovisale su nove izborne programe, a neke od njih su i promenile svoje nazive (SK Srbije promenio je ime u Socijalistička partija Srbije, nap. aut.).

U postojećim uslovima, kada su programi nekih novoformiranih političkih stranaka inkorporirali, između ostalog i stavove o formiranju republičkih

armija,¹⁶ departizacija i depolitizacija JNA predstavljale su nerešiv problem, prvenstveno za vrhovno komandovanje JNA (Predsedništvo SFRJ) koje se nije snalazilo ili je svesno odbijalo da se suoči s njim, a moglo je da ga reši jednim aktom (naredbom). Kobne zablude vojnih i partijskih kadrova JNA u vezi sa „departizacijom” vojske potvrđuju brojne činjenice.

Skroman napor u „departizaciji” JNA je učinjen time što je dopunjen jedan stav Pravila službe oružanih snaga SFRJ.¹⁷ Naime, tačka 13, stav jedan, koji je glasio: „Lica na službi u oružanim snagama obavezna su da aktivno rade na sprovođenju politike Saveza komunista Jugoslavije u jedinici ili ustanovi, društveno-političkim i drugim organizacijama, kao i u sredini u kojoj žive”, izmenjen je i glasio je: „Lica na službi u oružanim snagama dužna su da dosledno tumače i sprovode politiku najviših državnih organa SFRJ.”¹⁸ Međutim, imajući u vidu konfuznu politiku najviših državnih organa SFRJ u vezi sa komandovanjem JNA, ova izmena nije predstavljala neki značajniji pomak u jačanju uloge JNA. Stav prvog čoveka JNA, Saveznog sekretara za narodnu odbranu generala Veljka Kadijevića da „SKJ nikada neće izaći iz JNA. Nikada,”¹⁹ koji je saopšten (1990) najvišim vojnim rukovodiocima u Domu garde u Topčideru, inače označen kao državna tajna,²⁰ jasno potvrđuje zabludu ili smišljenu podvalu dotičnog o ulozi SK u JNA u datim uslovima.

Imajući u vidu navedeno, moguće je shvatiti kako je nastao pokušaj rukovodioca JNA da Organizaciju SK u JNA zamene novom partijom Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju (SK-PJ), čime su u još većoj meri urušili integritet i kredibilitet JNA. Takva partijska angažovanost u uslovima kada je bila očigledna propast komunizma u Jugoslaviji i Evropi, uprkos jasnog stava sadržan u Odluci 10. Konferencije SK u JNA o pristupanju SK-PJ „da se ne dovodi u pitanje pravo pojedinaca da, ako to ne žele, ne pristupe SK-PJ”, nije obezbeđivano osnaživanje JNA. Naprotiv, veoma je štetila jer veliki broj sta-

¹⁶ Dr Franjo Tuđman, lider političke stranke Hrvatska demokratska zajednica, u intervjuu ljubljanskom listu „Delo” (od 28. aprila 1990), pored ostalog, je istakao: „Svakako naš koncept konfederacije, obuhvata i preuređenje vojske, koju ubuduće ne bi mogle više da sačinjavaju nacionalno pomešane jedinice. Hrvatski mladići bi ubuduće služili vojsku kod kuće, a komandovalo bi im se na hrvatskom jeziku. Konfederativno uređenje države predviđa i regionalizaciju vojske. Zajednička armija i odbrana moraju biti slično organizovane kao i u državama Severnoatlanskog pakta”.

¹⁷ Pravilo službe OS SFRJ, SSNO, Beograd, 1985, str.20.

¹⁸ Simić, Milosav.: *Reforme političkog sistema i njihov uticaj na dogradnju opštenarodne odbrane*, Vojno delo, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1990, 3-4, str. 106.

¹⁹ Vukšić, Dragan.: *JNA i raspad SFR Jugoslavije*, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006, str. 110.

²⁰ Taj stav je sutradan objavio nemački dnevnik „Frankfurten Rundštai”, a slovenački lider Milan Kučan je kliknuo: „Ovo nam je došlo kao keč na banku. Sada je svetu jasna uloga i namena JNA” (Isto, str. 111).

rešina-komunista se osećao prevaren i odbijao da postane član novostvorene Partije. To se dogodilo uprkos interne intervencije Političke uprave SSNO kojom je traženo da pripadnici JNA masovno podrže SK-PJ²¹.

Može se konstatovati da je prioritetno nerazumno angažovanošću najviših starešina JNA, SKJ u JNA postojao i „funkcionisao” još nešto više od godinu dana posle zvaničnog „ukidanja” SKJ na svom 14. vanrednom Kongresu, koji je prekinut, na taj način nanoseći nepopravljivu štetu JNA.

5. Istine i zablude o JNA

O ulozi JNA u raspadu SFRJ postoje mnoge zablude i oprečna mišljenja. Karakteristična su shvatanja da je JNA mogla da spasi saveznu državu od raspada, odnosno da je to morala učiniti, proglašavajući je time za osnovnog krivca za nestanak Jugoslavije kao države. Nesumnjiva je istina da JNA nije mogla uspešno da izvrši svoju ustavnu ulogu u već ustavno i praktično razgrađenoj Jugoslaviji. Radilo se o stanju svojevrzne nemoći savezne države u svim ključnim funkcijama, znači samim tim i u odbrambenoj. U tom kontekstu treba posmatrati sistematsku defanzivu JNA u odnosu na usklađene ofanzivne neoružane-oružane delatnosti separatista. Naime, najviše vojno komandovanje JNA (Štab Vrhovne komande) je logično, ali naivno očekivalo naređenje od Vrhovne komande (Predsedništvo SFRJ) za upotrebu JNA radi odbrane Jugoslavije od agresije separatista. Takvu naredbu nikada nije dobilo, jer Predsedništvo kao kolektivno telo i najviši organ rukovođenja odbranom države, imalo je oprečne stavove o postupanju JNA u rešavanju društveno-političke krize. Zato nije moglo da deluje prema članu 316, stav 2. Ustava: „Predsedništvo SFRJ utvrđuje plan upotrebe oružanih snaga SFRJ za slučaj rata i naređuje upotrebu oružanih snaga u miru”. U takvim okolnostima, Štabu vrhovne komande jedino je preostajalo da doslednim poštovanjem člana 240, stav 1. Ustava: „Oružane snage SFRJ štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celovitost i ovim ustavom utvrđeno društveno uređenje SFRJ”, donese samostalnu odluku o upotrebi JNA odnosno bez odobrenja Predsedništva SFRJ. Radilo se o mogućnosti izvršenja vojnog udara (prevrata) koji, kao je poznato, nije se dogodio zbog neodlučnosti Štaba vrhovne komande,²² čije moguće posledice je danas iluzorno razmatrati.

²¹ „Postojanje jedne takve partije socijalističke orijentacije uslov je opstanka federalne Jugoslavije i pretpostavka jedinstva i integriteta naše Armije”, a zašto je tako, jasno se vidi iz stava, da se „SK-PJ smatra političkim, ideološkim i pravnim naslednikom SKJ” (Saopštenje na konferenciji za štampu SSNO, „Borba”, Beograd, 19. 11. 1990, str. 5.

²² U kontinualnoj agresiji separatista protiv SFRJ postojale su brojne tzv. „crvene linije” kršenja ustavnih odredbi o odbrani vitalnih državnih vrednosti, koje su mogle predstavljati uzrok

Uprkos svemu navedenom, logično je zapitati se: Zašto JNA nije odbranila SFRJ? Kakva (kolika) je njena odgovornost za raspad SFRJ? Da li je JNA mogla da odbrani SFRJ od agresije separatista iznutra?

Odgovor na pomenuta i sličnih pitanja treba najpre tražiti u normativno-teorijskoj sferi odbrane SFRJ, koja je legitimno onemogućavala jedinstveno angažovanje oružanih snaga SFRJ na zaštiti „nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalne celovitosti i ustavom utvrđenog društvenog uređenja SFRJ”. Naime, iako je normativa sadržala stav da „oružane snage (OS) čine jedinstvenu celinu i sastoje se od JNA i Teritorijalne odbrane (TO)”²³, različite nadležnosti u pogledu komandovanja dotičnim komponentama OS, predstavljale su ozbiljno (nepremostivo) ograničenje za jedinstveno angažovanje radi izvršenje osnovnog ustavnog zadatka.

U vezi s navedenim, pomenimo da Ustavom iz 1974. godine su umesto jedinstvenih OS SFRJ, stvorene dve vojske – JNA i TO, čije jedinstveno angažovanje je bilo moguće samo ukoliko je evidentno optimalno političko jedinstvo federalne i republičkih političkih elita, koje je u drastičnom smislu kolapsiralo 1989/1990. godine. Radilo se o komplikovanom (nefunkcionalnom) sistemu rukovođenja i komandovanja OS SFRJ, koji je svoju nemoć uverljivo potvrđivano.

Predsedništvo SFRJ je po Ustavu predstavljalo „najviši organ rukovođenja i komandovanja OS SFRJ u ratu i miru.”²⁴ Predsednik Predsedništva SFRJ je, u ime Predsedništva SFRJ ostvarivao vrhovno komandovanje – naganje zadataka OS na bazi donesenih odluka Predsedništva. Međutim, dok su navedenu liniju komandovanja u odnosu na JNA karakterisali principi jednostrešinstvo i subordinacija (Predsednik SFRJ – Savezni sekretarijat za narodnu odbranu – Načelnik Generalštaba JNA – komandatni vojnih oblasti...) ²⁵, takvi principi nisu važili u odnosu na TO. Naime, prema Zakonu o ONO, član 11. rukovođenje i komandovanje TO bilo je u nadležnosti republičkih i pokrajinskih rukovodstava: ”Rukovođenje u teritorijalnoj odbrani os-

za izvršenje vojnog udara. Dve o kojima će biti više kazano u ovom tekstu, bile su posebno karakteristične: prva, odluka Predsedništva SFRJ u martu 1991. godine da ne angažuje JNA u skladu sa Ustavom i druga, u junu 1991. godine kada su slovenačko i hrvatsko rukovodstvo proglasili odvajanje Slovenije i Hrvatske od SFRJ.

²³ Ustav SFRJ, član 249. stav 2. i Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ, član 91.

²⁴ Ustav SFRJ, član 313, stav 3. Prema Zakonu o opštenarodnoj odbrani, član 106. „Predsedništvo SFRJ je utvrđivalo: osnove planova razvoja OS i plan razvoja JNA; osnove organizacije OS i organizaciju i formaciju JNA; utvrđuje sistem rukovođenja i komandovanje OS; prati sprovođenje utvrđene politike rukovođenja i komandovanja OS; plan upotrebe OS za slučaj rata i naređuje upotrebu OS u miru; ...”

²⁵ „Rukovođenje i komandovanje u JNA ostvaruju starešine jedinica i ustanova JNA, u skladu sa saveznim zakonima” (Zakon o ONO, član 110, stav3.).

tvaruju komandanti teritorijalne odbrane i starešine jedinica i ustanova teritorijalne odbrane, u skladu sa zakonom. Rukovođenje teritorijalnom odbranom ostvaruju i komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu u skladu sa članom 109. ovog zakona.”²⁶

Takva normativna rešenja obezbeđivala su mogućnost da su se republički i pokrajinski štabovi TO (najviši vojni organ komandovanja) nalazili u stanju dvojne potčinjenosti (Predsedništva SFRJ i Predsedništva republike-pokrajine), a kada se uzmu u obzir i Komiteti za ONO i DSZ, bila je evidentna trojna potčinjenost TO. Radilo se o tome da se ostvarivanje društvenog cilja (odbrana SFRJ) predviđalo na jedinstven način organizovanja, pripremanja i učešća Federacije i svih drugih državnih i društvenih subjekata. Takav model odbrane države se zvao ONO i DSZ, a činili su ga subjekti, snage odbrane i snage društvene samozaštite.

Organi rukovođenja ONO i DSZ na nivou Federacije bili su: Skupština SFRJ, Predsedništvo SFRJ, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Na nivou Federacije nije postojala institucija Komitet za ONO i DSZ, međutim na nivou republike takav organ rukovođenja je postojao i predstavljao „garanciju” da će Centralni Komitet SK republike²⁷ realizovati potreban uticaj u odbranu i zaštititi vitalnih državnih vrednosti. Komiteti su u sistemu rukovođenja imali ulogu koordinacionih i operativno-političkih tela. U njihov sastav (na predlog SK) ulazili su predstavnici SK i drugih društveno-političkih organizacija, društveno-političkih zajednica, organizacija udruženog rada, mesnih zajednica i JNA. Organizacijska veza između navedenih subjekata se ostvarivala posredstvom predsednika CK SK republike koji je ujedno, po funkciji bio predsednik Komiteta za ONO i DSZ republike. Članovi Komiteta za ONO i DSZ po funkciji bili su predsednik predsedništva, predsednik narodne skupštine, sekretari za narodnu odbranu i unutrašnjih poslova i drugi, čime je obezbeđivano prenošenje svih odluka, zaključaka i stavova Komiteta linijom rukovođenja, a u TO linijom komandovanja do neposrednih izvršilaca.

Navedena lukavo smišljena zakonska diverzija (1974) odnosno konfuzija je omogućavala republičko-pokrajinskim rukovodstvima da budu jedini autoritativni organ komandovanja TO. Sve to se drastično ispoljavalo 1990/91. godine u razbijanju SFRJ, a tome je posebno pogodovala činjenica što je personalni sastav Predsedništva SFRJ imao različite stavove o „preure-

²⁶ „Predsedništvo SFRJ može odlukom o upotrebi OS predvideti određena prava i obaveze Komiteta za ONO i DSZ u pogledu upotrebe delova TO” (Zakon o ONO, član 109, stav1.).

²⁷ „Komitete za ONO i DSZ i njihove članove, na predlog Saveza komunista, imenuju skupštine odgovorajućih društveno-političkih zajednica i organi samoupravljanja u organizacijama udruženog rada, samoupravnim organizacijama i zajednicama” (*Strategija oružane borbe*, SSNO, Beograd, 1983, str. 64)

đenju” SFRJ, odnosno sastojao se od tri kategorije članova sa stanovišta njihovog odnosa prema Jugoslaviji²⁸. To je rezultovalo tome da je JNA praktično postala vojska bez svoje države, a TO vojska nastajućih država (tadašnjih republika). Kada se uzme u obzir i delatnost četvrte kategorije ljudi u Predsedništvu SFRJ,²⁹ s jedne strane, i nesposobnost, naivnost, nesnalazljivost i posebno neodlučnost Saveznog sekretara za narodnu odbranu, načelnika Generalštaba JNA i drugih generala JNA, sa druge strane, postaje potpuno jasno zašto JNA nije izvršila svoju ustavnu ulogu, niti je uspešno štitila svoje pripadnike, sastave, sredstva i objekte od oružanih napada separatističkih oružanih formacija.

6. Pogubne posledice taktike „kreni – stani”

Pod pretpostavkom da je vrhovno komandovanje JNA na čijem čelu je bio misteriozni general Veljko Kadijević³⁰ zaista bilo posvećeno jugoslovenskom komunističkom patriotizmu (njihovo praktično postupanje očigledno je demantovalo takvo obeležje) i/ili kompetentno da shvati otvorenu antijugoslovensku opredeljenost i delovanje pojedinih članova Predsedništva SFRJ i time njegovu ukupnu nemoć da donosi odluke o odbrani SFRJ, nesumnjivo bi upotrebilo JNA u skladu sa njenim ustavnim zadacima ili bi podnelo ostavku. S obzirom da nije uradilo ni jedno ni drugo, time je (ne?) svesno saučestvovalo u razbijanju matične države. Dva događaja – u januaru 1990. godine³¹

²⁸ „Jedni, koji su bili čvrsto opredeljeni za Jugoslaviju i za njen demokratski preobražaj mirnim putem. Drugi, koji su bili najljući neprijatelji jedinstvene Jugoslavije i činili sve da je razbiju, a deo njih je direktno radio za strane zemlje i po njihovom nalogu. Treća grupa su bili kolebljivci koji su varirali od situacije do situacije, ali, koji su, uglavnom, bili nepouzdati u svim kritičnim situacijama. Te tri kategorije ljudi trebalo je da kolektivno donose odluke, tako da smo bili u situaciji da predstavnicima i neprijateljske strane izlažemo naše procene i predloge” (Kadijević, Veljko.: *Moje viđenje raspada*, Kompanija Politika, Beograd, 1993, str. 91.).

²⁹ „Tri člana Predsedništva – Drnovčec, Tupurkovski i Mesić su- neskriveno obavestavali gospodina Cimermana i druge strance o svemu do čega su dolazili, čak i za vreme održavanja sednica Predsedništva SFRJ” (Isto, str. 66).

³⁰ „General Veljko Kadijević predstavljao se kao ličnost izrazito jugoslovenske orijentacije... Međutim, bio je izuzetno vešto prikriven čovek Hrvatske i Slovenije, čija su rukovodstva bitno uticala na njegovo brzo uzdizanje na dužnost Saveznog sekretara za narodnu odbranu...” (Sekulić, Milisav.: *Jugoslaviju niko nije branio a vrhovna komanda je izdala*, VESTI, Beograd, 1997. str. 24-25).

³¹ Prvi događaj je predstavljao raspad SKJ na 14. vanrednom Kongresu (24. 01. 1990), a drugi, sednica Predsedništva SFRJ (30-31. 01. 1990) koje kao kolektivni šef države i vrhovni komandant OS SFRJ, nije donelo odluku o angažovanju policije i vojske radi suzbijanja oružane pobune Albanaca na Kosovu. „Na sednici Predsedništva prava gladijatorska borba. Potpuno smo se podelili na one koji bi digli ruke od svake intervencije na Kosovu, ukinuli vanredne mere i pustili vlast separatistima – i oni koji smatraju da se dosledno moraju poštovati i spro-

bila su dovoljno uverljiva da se Štab vrhovne komande (SSNO) kojim je rukovodio general Kadijević jasno odredi u smislu adekvatne upotrebe JNA i time presudno utiče na aktuelna dešavanja u vezi sa opstankom SFRJ ili da svojim neadekvatnim komandovanjem omalovaži i rasturi JNA. To nije učinjeno, a zašto se Štab vrhovne komande JNA odlučio da je upotrebljava na kompromitujući način, odnosno u korist razbijača SFRJ, teško je valjano odgovoriti. Šta je bilo po sredi – nesnalaženje, oportunistički, neopreznost, nesposobnost, nejedinstvo, izdaja, neodlučnost ili kombinacija svega navedenog? To posebno zato što, general Kadijević jasno ističe da su znali za neadekvatnu opredeljenost Predsedništva SFRJ: „Nama je u Štabu Vrhovne komande uvek bilo vrlo jasno s kim imamo posla i ko nam je stvarni neprijatelj. Utoliko pre, što je samo takav neprijatelj mogao u svim domenima – državnim, političkim, vojnim – brzo i kompetentno reagovati na sve naše predloge, odluke i mere...”³². S tim u vezi treba napomenuti da kolebljivost u vezi sa izvršavanjem ustavnih zadataka JNA nije bila svojstvena samo Štabu Vrhovne komande, već i svim nižim nivoima komandovanja JNA, koji iz neobjašnjivih razloga nisu preduzimali efikasne mere da uspešno zaštite pripadnike, sastave i objekte JNA, o čemu postoje mnogobrojni dokazi. Važno je istaći da za donošenje takvih odluka nije bila neophodna posebna dozvola prepostavljenog starešine, već izričita obaveza o doslednom poštovanju Pravila službe,³³ a posebno njegove sledeće odredbe: **Tačka 6.** „Saglasno odredbama Zakona o službi u oružanim snagama vojna lica pri vršenju službe smeju upotrebiti oružje ako na drugi način ne mogu: 1) da zaštite život ljudi koje obezbeđuju; 2) da odbiju napad ili da otklone neposrednu opasnost od napada na objekat koji obezbeđuju; i 3) da odbiju napad kojim se neposredno ugrožava njihov život;”³⁴ **Tačka 320.** „Za obezbeđenje objekata odgovorne su starešine jedinica, štabova i ustanova, odnosno organa kojima su povereni na korišćenje;”³⁵ **Tačka 483.** „Borbenu uzbunu mogu narediti: a) Savezni sekretar za narodnu odbranu; b) Komandanti armija i starešine istog ranga–potčinjenim jedinicama i ustanovama; c) ostali komandanti, starešine ustanova i komandiri jedinica, a dežurni organi van radnog vremena – samo u slučaju neposrednog iznenadnog napada na njihovu jedinicu ili ustanovu”³⁶; i druge.

voditi odluke Predsedništva SFRJ o zabrani okupljanja radi demonstracija, a da se o demokratiji može govoriti samo u uslovima poštovanja zakona i postojanja javnog reda i mira” (Jović, Borisav.: *Poslednji dani SFRJ-izvodi iz dnevnika*, Kompanija Politika, Beograd, 1995, str. 96).

³² Kadijević, Veljko, isto, str. 51.

³³ Pravilo službe oružanih snaga SFRJ, SSNO, Beograd, 1985.

³⁴ Isto, str. 17-18.

³⁵ Isto, str. 137.

³⁶ Isto, str. 203.

U preovladavajućem broju slučajeva suočavanja sa oružanim napadima na JNA, starešine JNA su delimično poštovali ili nisu poštovali navedene odredbe, što je sistematski urušavalo kredibilitet JNA. Naime rekspektabilan broj komandanata i komandira sastava JNA postupali su kao da navodno „nisu znali” kako da upotrebe matični sastav u situacijama kada ga napadnu paravojni sastavi separatista, blokiraju objekat ili isključe struju i vodu vojnom objektu, kidnapuju pripadnike JNA i drže ih kao taoce na mestu koje je poznato čak i javnosti (u policijskoj stanici i sličnom javnom objektu).

Formalni način postupanja „ošamućenog” Štaba Vrhovne komande sastojao se u deklarativnom zalaganju (izjave, upozorenja, pretnje) za očuvanje JNA i komunizma, a suštinski je odražavao nepreduzimanje mera da onesposobi (neutrališe, razbije, zarobi, uništi) oružanu silu separatista i time stvori uslove za preuređenje SFRJ političkim sredstvima. Takvo konfuzno ponašanje vrha JNA, sistematski je zbunjivalo niže nivoe komandovanja i celokupan sastav JNA. Nasuprot nesnalaženju JNA, razbijači SFRJ su imali potpuno jasan cilj – primenom sile uništiti SFRJ i uspostaviti nacionalne države, a JNA i srpske „hegemoniste” proglasiti krivce za takav rasplet jugoslovenske krize.

Početak kraja kredibilitnosti JNA dogodio se 2. marta 1991. g. u Pakracu, Hrvatska. Tog dana u 19.30 časova iz jednog oklopnog transportera hrvatske paramilicije otvorena je iznenadna vatra na vojnike 265. brigade 32. Korpusa JNA koji su vršili dužnost stražara kod zgrade bolnice u Pakracu,³⁷ Hrvatska. Prisebni vojnici JNA su uzvratili preciznom vatrom i oštetili neprijateljev transporter koji se povukao u krug zgrade policijske stanice. O napadu je izvešten komandant 32. Korpusa general-major Jevrem Cokić, koji je naredio komandantu (potpukovniku) da odmah sa jedinicom okruži hrvatske parapolicajce kod pomenute stanice i razoruža ih milom ili silom. O takvom svom naređenju je izvestio komandanta 5. Vojne oblasti general-pukovnika Konrada Kolšeka. Do tog trenutka pomenuti sastavi JNA su postupali prema pravilima o borbenoj upotrebi. Međutim, od trenutka kada je komandant 5. Vojne oblasti zabranio komandantu 32. Korpusa da ne postupi po izdatom naređenju,³⁸ a nije izdao novo naređenje kako da postupaju dotični sastavi JNA, počela je konfuzija, koja je sistematski povećavana sve do potpunog nestanka JNA, 15. maja 1992. g., kada se JNA povukla iz Bosne i Hercegovine. Naime, to je bio prvi oružani napad na JNA, početak oružanog neprijateljstva i objava rata SFRJ. Odgovor JNA do nivoa Korpusa bio je adekvatan i da je podržan na višim nivoima komandovanja JNA, nesumnjivo je da bi se raspad SFRJ događao na drukčiji način.

³⁷ Opširnije u: Cokić, Jevrem.: *Početak kraja*, Srpska knjiga, Ruma, 2008, str. 108-123.

³⁸ „Storniranje dobijenog naređenja propratio sam naredbom koju je dobro čuo i general Praščević (iz komande 5. VO, koga je hitno uputio u Pakrac general Kolšek, nap. aut.): „Ako još jedan metak ispale na vojsku, osuti vatru iz svog naoružanja i krenuti u obračun na moju ličnu odgovornost” (Isto, str. 112.).

Oružana agresija na SFRJ u Pakracu kroz prvi napad na JNA predstavljao je test koji su uspešno položili taktički i operativni nivo komandovanja JNA, a nisu položili najviši nivoi komandovanja JNA (komandant 5. vojne oblasti i SSNO). Osnovano je tvrditi da je taj prelomni događaj adekvatno analiziran od Štaba Vrhovne komande (ŠVK), nesumnjivo bi se izvukle korisne pouke za adekvatno postupanje u istovetnim i sličnim situacijama. Budući da očigledno nije tako urađeno, postavlja se logično pitanje: da li ŠVK nije znao, nije mogao, nije hteo ili je svesno i naivno povlađivao separatistima, i na taj način opasno urušavao integritet i kredibilitet JNA? To su potvrđivali brojni i raznovrsni oružani napadi paravojnih i parapolicijskih sastava na JNA u Hrvatskoj, Sloveniji i BiH, u kojima je JNA, zaslugom ŠVK uglavnom pokazivala nemoć. U tom smislu, posebno treba imati u vidu svojevrсна kapitulacija Predsedništva SFRJ i ŠVK 9. januara 1991. g. u vezi sa razoružavanjem paravojnih sastava separatista, odbijanje Predsedništva SFRJ da upotrebi JNA (u martu 1991) i nekompetentnost ŠVK u junu 1991. u pogledu angažovanja JNA u Sloveniji.

Tokom 1990. g. jugoslovenska kriza se konstantno komplikovala, prvenstveno zbog otvorenog nagoveštaja slovenačkih i hrvatskih separatista o odvajanju Slovenije i Hrvatske od Jugoslavije. Posebno je zabrinjavala protivustavna angažovanost hrvatskog rukovodstva koja se, pored ostalog, sastojala u oduzimanju ljudskih i kolektivnih prava srpskom, konstitutivnom narodu u Hrvatskoj.

Vrhovništvo Hrvatske, očigledno svesno da isključivo primenom sile može pokušati da ostvari nezavisnost Hrvatske, pri tome računajući da JNA neće biti sposobna da se adekvatno suoči sa takvim lukavim izazovom, opredelilo se da uspostavi rekspektabilnu oružanu silu koju je nazvalo „Zbor narodne garde”, koju će naoružati i pripremiti za oružano sučeljavanje sa JNA. Svoje paravojne aktivnosti maksimalno je intenziviralo u drugoj polovini 1990. g. i uspelo da zadejstvuje „ilegalne” paravojne sastave, koji su imali u svom sastavu oko 40. 000 ljudi. Služba bezbednosti JNA je na osnovu provedenih informacija o formiranju paravojnih jedinica i ilegalnom uvozu oružja, omogućila ŠVK da izvesti o tome Predsedništvo SFRJ i zahteva od njega da donese odluku o njihovom raspuštanju i razoružavanju. Takav predlog je upućen 11. decembra 1990. g. Predsedništvu SFRJ, koje se sastalo tek 9. januara 1991. g., kada je donelo Naredbu, koja je sadržala ukupno devet tačaka,³⁹ čija suština je bila više dobrovoljnog nego obavezujućeg karaktera u odnosu na posredne i neposredne izvršioce.⁴⁰

³⁹ Stupanjem na snagu te naredbe, trebalo je da se na teritoriji SFRJ rasformiraju i razoružaju svi oružani sastavi koji nisu u sastavu OS SFRJ; naoružanje i opremu trebalo je da predaju najbližim jedinicama JNA; predaju oružja su trebali da izvrše u roku od deset dana od njenog donošenja; da će izvršenje naredbe i inspekciju obezbeđivati sastavi JNA, i da će naredba biti

Prema toj Naredbi, svi paravojni sastavi trebali su biti rasformirani i razoružani do 22. januara 1991. g. Iako je tog datuma na sednici Predsedništva SFRJ konstatovano da je Naredba delimično izvršena, nije odlučeno kako ostvariti njenu dalju realizaciju. Nasuprot tome, hrvatske vlasti su mobilisale rezervni policijski sastav i držali u gotovosti oko 50.000 naoružanih ljudi. „U situaciji kakva jeste, general Kadijević ponovo manevriše i 29. januara 1991. g. predlaže da se pripremi adaptacija plana ili da se uradi novi plan odbrane zemlje, sa adekvatnim razmeštanjem JNA u Hrvatskoj i Sloveniji,⁴¹ a predsednik Predsedništva Borisav Jović, 30. januara 1991. g. u svoj dnevnik zapisuje: „Raspad Jugoslavije je prema američkim ocenama neizbežan. Intervencija JNA je neprihvatljiva.”⁴²

Slučajno ili ne, navedena konstatacija je u potpunosti potvrđena na zajedničkoj sednici Predsedništva SFRJ i ŠVK koja je održana 12, 14. i 15. marta 1991. g., sa dnevnim redom „Stanje u zemlji i zadaci Vrhovne komande”. Predlog ŠVK za pomenuti dnevni red, pored ostalog, sadržao je i donošenje „Odluke o zavođenju vanrednog stanja na celoj teritoriji SFRJ, podizanje borbene gotovosti OS SFRJ, razoružavanje i rasformiranje nelegalnih paravojnih formacija i donošenje novog ustava i najduže za šest meseci organizovati višestranačke izbore.”⁴³ Posebno je predloženo „podizanje borbene gotovosti JNA do nivoa koji će garantovati poštovanje mera vanrednog stanja, sprečavati međunacionalne oružane sukobe i građanski rat, osigurati uslove za miran, demokratski rasplet jugoslovenske krize.”⁴⁴ Međutim, Predsedništvo SFRJ nije prihvatilo nijedan od ponuđenih predloga, a ŠVK je ostavljen da se sam snalazi u vezi sa angažovanjem JNA.

7. Izdaja Štaba vrhovne komande – omalovažavanje JNA u Sloveniji

Posle uspešnih (neometanih) kontinuiranih protivustavnih delatnosti slovenačkih i hrvatskih separatista radi razbijanja SFRJ i evidentne nemoći (odbijanja) rukovodstva SFRJ da je adekvatno brani i preuređuje, rukovodstva Slovenije i Hrvatske su 25. juna 1991. g. donela odluku o „izlasku” iz Ju-

objavljena u sredstvima javnog informisanja (Jović, Borisav.: *Poslednji dani SFRJ*, Kompanija Politika, Beograd, 1995, str. 245-246.).

⁴⁰ Sekulić, Milisav.: Jugoslaviju niko nije branio a vrhovna komanda je izdala, VESTI, Beograd, 1997, str. 53-67.

⁴¹ Isto, str. 68.

⁴² Jović, B.: isto, str. 237.

⁴³ Jović, B.: isto, str. 286-304 i Sekulić, M.: isto, str. 81.

⁴⁴ Kadijević, V.: isto, str. 113.

goslavije. Tog dana „skoro istovremeno Skupština Slovenije usvaja akt o izdvajanju iz SFRJ i proglašava svoju samostalnost, a Sabor Hrvatske jednoglasno usvaja Deklaraciju o proglašenju samostalne i suverene Republike Hrvatske.”⁴⁵ U trenutku donošenja navedenih agresorskih akata, oružani sastavi slovenačkih separatista brojali su oko 35.000 ljudi, a hrvatskih separatista oko 200.000 ljudi. Iako su dotične odluke predstavljale istovetan akt agresije odnosno politika svršenog čina (uništenje SFRJ), odgovor Skupštine SFRJ je bio različit. Naime, preuveličavan je značaj odluke slovenačkih separatista i marginalizovan značaj odluke hrvatskih separatista. Na takvo „nesnalaženje” Skupštine SFRJ presudno je uticao deo odluke Slovenije da potpuno preuzme sve funkcije Federacije na državnoj granici na teritoriji Slovenije, kao i da uspostavi državnu granicu prema ostalom delu Jugoslavije. Ocenivši takvu odluku Slovenije neustavnom, Skupština SFRJ je zatražila od odgovarajućih saveznih organa da uspostave prvobitno stanje na državnoj granici. U skladu s tim, „Savezno izvršno veće je 25. juna 1991. g. donelo odluku o neposrednom obezbeđivanju državne granice na teritoriji Slovenije. Radi toga su, u skladu sa tačkom 2. odluke SIV-a, angažovane i određene jedinice JNA – oko 1.900 vojnika i starešina sa odgovarajućom tehnikom – sa zadatkom da tu odluku sprovedu u život. Jedinice JNA, iako sa relativno malim snagama, su za 48 časova od 137 objekata na granici, zauzele 133 i time praktično izvršile dobijen zadatak.”⁴⁶

U takvoj situaciji, general Kadijević umesto da preduzme (naredi) mere za učvršćivanje postignutog uspeha neposredno angažovanih sastava JNA (na to ga je pored ostalog, izričito obavezivalo Pravilo službe OS, nap. aut.) odnosno da angažuje druge sastave JNA (31, 32, 14, 15 i 10. Korpus 5. Vojne oblasti i 5. Korpus RV i PVO) i vojnički porazi oružane sastave slovenačkih separatista,⁴⁷ on i ŠVK su se upustili u davanje neproduktivnih izjava, čime su u još većoj meri ohrabrivali slovenačke i hrvatske separatiste, a urušavali moral i fizičku bezbednost pripadnika JNA u Sloveniji i Hrvatskoj. Radi se o tome da, dok je 1.900 pripadnika JNA izvodilo pomenutu operaciju, oko 15.

⁴⁵ Kolšek, Konrad.: *Prvi pucnji u SFRJ*, Dan Graf/Danas, Beograd, 2005, str. 159.

⁴⁶ Kadijević, Veljko.: isto, str. 117.

⁴⁷ - „Kombinacijom desanta iz vazduha i sa mora, i pokretom Varaždinskog, Riječkog i Zagrebačkog korpusa, uz adekvatnu avio podršku, Slovenija bi kapitulirala za najviše dva dana. Da nije bilo izdaje u vojnom vrhu navedena mogućnost bi sigurno bila iskorišćena” (Sekulić, Milisav.: isto, str. 121.).

- „Ubeđen sam da su započeta dejstva JNA u Sloveniji potrajala još samo sat-dva, Slovenija bi bila na kolenima. Niko od starešina nije verovao u iskrenost molbi koje su stizale u komandu Pete vojne oblasti. Naređeno je da se stane na pola puta što je postala praksa Štaba vrhovne komande, sve do nestanka države i JNA. Državnim vrhu očito nije bilo ni do SFRJ ni do JNA”(Cokić, Jevrem.: isto, str. 198.).

000 pripadnika JNA na teritoriji Slovenije bilo je pasivno – u kasarnama, izloženo provokacijama i oružanim napadima.

Apsolutna blokada ŠVK, pored ostalog, bila je evidentna po tome što je procenu i predlog Predsedništvu SFRJ o daljoj upotrebi JNA u Sloveniji, „zasnivao na osnovnom opredeljenju da JNA ne može i ne treba prihvatiti ulogu okupatorske vojske u Sloveniji, da istovremeno ne može i ne treba prihvatiti da je se vređa, maltretira, ponižava, što se inače sa stvarnom okupatorskom vojskom ne bi smelo činiti, tako da je jedino rešenje da JNA napusti Sloveniju.”⁴⁸ Naravno, beskonačno razmatranje od strane ŠVK različitih načina upotrebe JNA u Sloveniji i izbor optimalne varijante za postizanje pobeđe nad slovenačkom oružanom silom,⁴⁹ nije sputovalo slovenačke oružane formacije da maltretiraju, ponižavaju i ubijaju pripadnike JNA i tako čine pomak ka konačnom porazu JNA. Tako su gubici JNA⁵⁰ prvog dana (27. juna) iznosili 7 mrtvih i 22 ranjenih starešina i vojnika, a oborena su i dva helikoptera. Već 28. juna, JNA je imala 29 mrtvih, 89 ranjenih i 223 nestala pripadnika. Ukupni gubici JNA u dvodnevним borbenim dejstvima nisu precizno utvrđeni. Po jednim izvorima su „44 mrtva (6 oficira, 6 mlađih oficira, 30 vojnika i pitomaca, jedno građansko lice na službi u JNA i jedno neidentifikovano lice) i 184 ranjena pripadnika JNA,”⁵¹ a prema drugima „58 poginula i 136 ranjenih.”⁵²

Reagujući u vezi sa situacijom u Sloveniji, predsednik SIV-a Ante Marković je u 16.00 časova 28. juna 1991. g. zatražio da se sva dejstva obustave i pregovorima reše problemi, a predsednik Slovenije i zamenik SSNO admiral Stane Brovet postigli su dogovor o prekidu vatre. Korpusi JNA su u 20.00 časova dobili naređenje o obustavi vatre. Međutim, slovenački „teritorijalci” su nastavili napade. U stvari, rukovodstvo Slovenije uvereno da ŠVK nije spreman da upotrebi JNA na adekvatan način, opredelilo se da porazi JNA. Za ostvarenje takvog cilja imalo je savršenu strategiju – kada je procenilo da bi JNA mogla da krene u opsežnu operaciju, prividno je popuštalo (obuzdavalo napade „teritorijalaca”), pored ostalog i da izbegne opasnost od mogućih velikih gubitaka svoje vojske, a potom nastavljalo po starom. Taktika JNA je bila nepromenjena „kreni-stani”. Na taj način je rukovodstvo Slo-

⁴⁸ Kadijević, Veljko.: isto, str. 119-120.

⁴⁹ „Razmotrene su tri varijante. Prva: prethodno poraziti vojne formacije Slovenije, a potom napustiti Sloveniju.... Druga: Naneti neprihvatljive gubitke infrastrukturi Slovenije i tako je prisiliti na poštovanje odluke saveznih institucija o državnoj granici. Treća: postići političke ciljeve kombinovanom upotrebom JNA i...” (Isto, str. 120-121.).

⁵⁰ Kolšek, Konrad.: isto, str. 188.

⁵¹ Grupa autora.: *Istina o oružanom sukobu u Sloveniji*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1991, str.22.

⁵² Cokić, Jevrem.: isto, str. 199.

M. Mijalkovski / V. Radović, Istine i zablude o Jugoslovenskoj narodnoj armiji...

venije uspeo da „prinudi” Vrhovnu komandu JNA da kapitulira. Tako je 4. jula 1991. godine „Predsedništvo SFRJ, na predlog vojnog rukovodstva, usvojilo odluku od osam tačaka: uspostavljanje normalnog režima na granici; deblokada jedinica JNA i povlačenje JNA u kasarne; vraćanje materijalnih sredstava; povlačenje snaga TO; obezbeđenje saobraćaja; puštanje zarobljenih i poštovanje prekida vatre. Ti zahtevi trebalo je da se realizuju do 12. 00 časova 7. jula, a za realizaciju odluke Predsedništvo je zadužilo svoje članove Vasila Tupurkovskog i Bogića Bogičevića.”⁵³

U skladu sa navedenim, kapitulanstvo ŠVK je napredovalo i kulminiralo 15. jula 1991. g. kada je usvojio odluku da predloži Predsedništvu SFRJ povlačenje JNA iz Slovenije. Predlog je usvojen i Predsedništvo SFRJ je 18. jula 1991. g. i „formalno donelo odluku kojom se komande, jedinice i ustanove JNA sa teritorije Slovenije dislociraju u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Crnu Goru. Za ovakvu odluku glasalo je šest članova Predsedništva, protiv je bio jedan, a jedan član se uzdržao.”⁵⁴

8. Agonija JNA u Hrvatskoj

Nekompetentno postupanje Vrhovne komande i ŠVK u tzv. „pakračkom slučaju”, u ogromnoj meri je ohrabrilo hrvatske separatiste da još agresivnije napadaju JNA i srpski narod u Hrvatskoj. Njihove parapolicijske formacije su već 31. marta 1991. g. ponovo pokušale da primenom sile teroristu srpske civile u Plitvicama (ubiju i uhapsu sve one koji im pružaju otpor). Iako su akciju izveli iznenadno, bila je neuspešna, jer otpor srpskog naroda je bio odsudan. Pretrpeli su znatne gubitke, koje bi bili mnogo veći da sastavi JNA nisu uzeli u zaštitu hrvatske policajce.⁵⁵

Evidentno je da se JNA u Hrvatskoj našla u ulozi „mirotvorca” da sprečava sukobe između hrvatskih i srpskih parapolicijskih sastava. Ni još drastičnije neuspele akcije hrvatskih parapolicajaca protiv Srba na prostoru Borovog Sela i okoline (Istočna Slavonija) 1. i 2. maja 1991. g. u kojima je poginulo 15 i ranjeno 20 ljudi, zatim napad na JNA u Splitu, 7. maja 1991. g. kada je poginuo jedan vojnik, nisu predstavljali adekvatno upozorenje za otrežnjenje ŠVK JNA da preispita svoju strategiju „kreni-stani” o angažovanju

⁵³ Kolšek, Konrad.: isto, str. 260.

⁵⁴ Kadijević, Veljko.: isto, str. 121.

⁵⁵ „Pod zaštitom JNA, MUP Hrvatske uspostavlja stanicu sigurnosti na Plitvicama. Ponašanje JNA je dvoilično. Umesto da onemogući i pohapsi stranu koja je samovoljno izazvala incident, JNA se ponaša kao neka neutralna i međunarodna strana. To bi moglo biti tako samo zato što je iza takvog postupka stajao vojni vrh. A stajao je u nerazumnoj želji da hrvatskoj strani, koja ga je optuživala, pokaže kako JNA radi i za Hrvate” (Sekulić, Milisav.: isto, str. 84-85.).

JNA ili podnese ostavku. Uprkos svemu tome, ŠVK se zavaravao(?) da će kroz „modifikovanu ulogu JNA u odnosu na ulogu utvrđenu Ustavom SFRJ” uspešno izvršiti zadatke: „zaštiti srpski narod u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija i omogućiti mu da konsoliduje vojničko samoorganizovanje za odbranu; istovremeno pripremiti JNA za rat sa Hrvatskom kada ga Hrvatska otpočne protiv JNA”⁵⁶ (otpočela ga je početkom marta 1991. g. u Pakracu, nap. aut.). Čudnovato je defanzivno-defetističko dakle gubitničko rasuđivanje generala Kadijevića da čeka da Hrvatska otpočne rat protiv JNA, ako se ima u vidu, a mora, da je JNA pripremana da „ofanzivnim delovanjem – napadom kao glavnog i odlučujućeg vida borbenih dejstava u svim oblicima oružane borbe uništava i zarobljava živu silu neprijatelja, oslobađa objekte i prostore koje je neprijatelj privremeno zaposeo.”⁵⁷

Ta, „Veljkova” tzv. druga faza rata u Hrvatskoj se dogodila krajem leta 1991. g., kada su hrvatski paravojni sastavi otpočeli svakodnevnne i sveobuhvatne oružane napade na pripadnike, sastave, sredstva i objekte JNA u Hrvatskoj. Međutim, ni u takvoj ponižavajućoj situaciji za JNA, general Kadijević umesto da u skladu sa izmenjenim generalnim političkim ciljem - „stvranje nove Jugoslavije od naroda koji to žele, pravedan i miran razlaz sa onim narodima koji ne žele da ostanu u Jugoslaviju,”⁵⁸ nije upotrebio JNA, bar da proveri mogućnost realizacije takvog cilja. Nije poznato zašto je odustao od plana da se vojnički poraze oružane formacije Hrvatske⁵⁹ i potom pregovara o „skraćenoj Jugoslaviji.” U tom razdoblju, dok je JNA na terenu doživljavala tešku agoniju, između ŠVK i hrvatskog rukovodstva su potpisivani sporazumi o prekidu vatre (ukupno je potpisano 13 primirja) koje je Hrvatska grubo kršila, a uprkos tome ŠVK je ostao dosledno efikasan u urušavanju i uništenju JNA.⁶⁰ To je imalo posledicu da se položaj JNA sve više pogoršavao, a završio se povlačenjem sa teritorije Hrvatske. Naglašenu ulogu u tome imali

⁵⁶ Kadijević, Veljko.: isto, str. 127.

⁵⁷ Strategija oružane borbe, SSNO, Beograd, 1983, str. 259.

⁵⁸ Kadijević, Veljko.: isto, str. 134.

⁵⁹ Planom se predviđalo da se svi delovi teritorije Hrvatske sa većinskim srpskim stanovništvom oslobode od hrvatske paravojske, deblokiraju blokirani garnizoni, potpuno blokirati Hrvatsku iz vazduha i sa mora, napadnim operacijama jedinica JNA ispresecati Hrvatsku na pravcima Gradiška – Virovitica; Bihać-Karlovac-Zagreb; Knin-Zadar; Mostar- Split; osloboditi Istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti dejstvo na Zapad i spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji...”(Isto, str. 135.).

⁶⁰ „Kadijevićev položaj je bio najteži. On je komandovao vojskom, koja je zvanično još uvek zajednička i višenacionalna oružana sila. Nezvanično, ona to više nije... Kad dođe do narušavanja sporazuma o prekidu vatre, Kadijević lično razmenjuje pisma sa Tuđmanom, međusobno se optužuju i preteći jedan drugome...”(Vukšić, Dragan.: isto, str. 242.).

M. Mijalkovski / V. Radović, Istine i zablude o Jugoslovenskoj narodnoj armiji...
su Evropska zajednica (danas EU) i Konferencija o Jugoslaviji čiji predsednik bio je lord Karington.⁶¹

9. Nastanak i nestanak JNA u Bosni i Hercegovini

U socijalističkoj Jugoslaviji, JNA je slavila 22. decembar kao svoj rođendan „Dan Armije,” kada su na taj dan 1941. godine, u bosanskom gradiću Rudo, jugoslovenski komunisti stvorili Prvu proletersku narodnooslobodilačku brigadu. Dogodilo se, da Predsedništvo SFRJ donese odluku 3. maja 1992. g. o „ukidanju” JNA upravo na prostoru BiH. To je objavilo sledećim saopštenjem: ”Predsedništvo Jugoslavije je donelo odluku o ubrzanom povlačenju iz BiH svih građana SR Jugoslavije koji se nalaze na službi u JNA u toj republici. S obzirom da će se taj proces okončati najkasnije za 15 dana, prema Ustavu SRJ, više nema osnova da Predsedništvo Jugoslavije, niti bilo koji drugi organ Jugoslavije odlučuje o vojnim pitanjima na teritoriji BiH. Predsedništvo Jugoslavije poziva rukovodstva tri nacionalne zajednice u BiH - Muslimane, Srbe i Hrvate - da se dogovore i da se odluče o preuzimanju JNA čiji vojni sastav čine građani BiH, kako bi se izbegle neželjene situacije i posledice.”⁶²

U skladu sa tom odlukom, JNA je prestala da postoji, odnosno sastavi JNA iz BiH su se povukli do 18. maja 1992. godine u SR Jugoslaviju, koja je svoju oružanu silu nazvala Vojska Jugoslavije. Tako je JNA koja je nastala i efikasnim delovanjem maksimalno osnažila u dramatičnim uslovima 1941-1945. godine, prvenstveno zbog čudnovatog neadekvatnog rukovođenja i komandovanja njome „nestala”, u takođe dramatičnim uslovima 1989-1992. g. Njen blistavi početak i neslavni kraj dogodio se na prostoru BiH.

Nedovoljno odvrćajuće delovanje JNA na ekstremiste i separatiste u BiH u periodu dok su njeni sastavi bili izloženi raznovrsnim napadima u Sloveniji i Hrvatskoj, u priličnoj meri je uticalo na eskalaciju ekstremizma kod svih konstitutivnih naroda BiH (muslimanski, srpski i hrvatski) u oružane sukobe, koji su trajali od aprila 1992. do avgusta 1995. g. Osnovni nosioci ekstremističkih delatnosti bile su političke stranke - Stranka demokratske akcije (SDA), Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i Srpska demokratska stranka

⁶¹ Prva verzija dokumenta Konferencije pod naslovom „Sporazum za globalno rešenje jugoslovenske krize” od 18. 10. 1991. godine, potom je zamenjen drugom verzijom „Predlog sporazuma za razrešenje krize u Jugoslaviji” 23. 11. 1991., a trećom verzijom haškog dokumenta „Predlog EZ za razrešenje jugoslovenske krize” od 31. 10. 1991. godine, dogovoreni su uslovi o statusu srpskog naroda u Hrvatskoj i povlačenju JNA iz Hrvatske.

⁶² Radišić, Dragan.: *Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije 1990-1995*, Glas Srpski, Banja Luka, 2002, str.209.

(SDS) čiji programi u vezi sa budućnosti BiH su se dijametralno razlikovali. Naprosto, koalicija SDA i HDZ zaslepljena iluzijom da će majorizacijom srpskog naroda uspeti da uspostavi unitarnu BiH, s jedne strane je konstantno upozoravala na „opasnost po BiH od Jugoslavije i JNA, a sa druge strane, stvarala i naoružavala paravojne formacije. U svemu tome, imala je nesebičnu podršku Hrvatske, čiji predsednik Franjo Tuđman je sredinom decembra 1991. g. za londonski list „Dejli telegraf” izjavio da će Hrvatska hitno zgrabiti delove susedne BiH.

Finale ekstremističke politike SDA i HDZ u BiH je ispoljeno 29. februara i 1. marta 1992. g., kada je sproveden referendum na kome su se građani izjašnjavali jesu li za samostalnost i nezavisnost ove republike.⁶³ Srbi su bojkotovali referendum, budući da su bili za ostanak BiH u Jugoslaviji. U periodu referenduma, paravojne formacije SDA brojale su oko 50 000 Muslimana, a HDZ-a oko 35 000 Hrvata,⁶⁴ odlučne da se sukobe sa JNA, čiji sastavi (Bihaćki, Banjalučki, Tuzlanski, Sarajevski, Bilećki i Peti korups Rv i PVO) imali su oko 90 000 vojnika, a oružane napade na srpske civile su otpočeli nekoliko dana ranije. Dotične formacije su otpočele opšti napad 12. aprila 1992. g. nakon što je predsednik BiH Alija Izetbegović odobrio dokument pod nazivom „Direktiva odbrane suvereniteta i nezavisnosti Republike BiH”, stepenovana oznakom tajnosti „Strogo poverljivo.”

Tvorci tog neverovatnog dokumenta, bez skrupula, identifikovali su i prozvali „ugrožavaoce” suvereniteta i nezavisnosti BiH ovako: „Neprijateljske snage na teritoriji BiH su: Jugoslovenska armija – šest korpusa kopnene vojske i jedan ojačan vazduhoplovni korpus i snage Srpske demokratske stranke jačine oko 80.000–120.000 ljudi” i otkrili njihove planove „osnovni cilj dejstva neprijatelja je zauzimanje teritorije i uspostavljanje Srpske republike BiH.”⁶⁵ adi onesposobljavanja „neprijatelja” predviđeno je da „brzim i energičnim dejstvima slomi napadnu moć neprijatelja... odmah izvrši zauzimanje skladišta naoružanja i municije, blokira kasarne, zauzme ih i zarobi pripadnike JNA na teritoriji BiH” i sve to realizuje u dve etape (prva u trajanju od 10 do 15 dana i druga 20-30 dana) „s ciljem razbijanja neprijatelja i stvaranja uslova za njegovo proterivanje sa teritorije Republike BiH”. Za izvršenje zadatka u tački 5. Direktive navedeno je: „Formirati jedinice TO sas-

⁶³ „Za nezavisnu i samostalnu BiH izjasnilo se milion i 986 hiljada i 202 građanina ili 99, 43% onih koji su izašli na referendum. Od ukupnog broja građana BiH na referendum je izašlo 63,4% upisanih u biračke spiskove”(Isto, str. 189).

⁶⁴ Mijalkovski, Milan.: *Piruet zagovornika unitarne Republike Bosne i Hercegovine i „Herceg-Bosne” u sastavu „Velike Hrvatske”*, Vojno-politički informator, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992, 5, str.105.

⁶⁵ Isto, str. 108.

tava: dobrovoljačke jedinice, Patriotske lige BiH, jedinice TO i ostale patriot-ske snage na teritoriji opština, sve pod zajedničkom komandom”.

U takvim uslovima, opet su na sceni oprečne izjave subjekata komando vanja JNA. Vršilac dužnosti načelnika generalštaba JNA general-pukovnik Života Panić je izjavio da se „u BiH ponavlja scenario iz Hrvatske,⁶⁶ da će JNA ostati u BiH tamo gde je narod hoće⁶⁷ i da su joj zadaci da „onemogućiti genocid nad bilo kojim narodom, posebno srpskim, jer je on najugroženiji i da spreči agresiju Hrvatske na BiH, jer je ta republika još uvek u Jugoslaviji”. Krajem aprila 1992. rukovodstvo SRJ (nova država Srbije i Crne Gore, koja je konstituisana 27. aprila 1992., nap. aut.) je pored ostalog, odlučilo da se JNA povuče iz BiH narednih 15 dana,⁶⁸ odnosno da u toj republici ostane 90 000 vojnika JNA, uglavnom srpske nacionalnosti iz BiH, nad kojima može preuzeti političko rukovođenje srpsko rukovodstvo iz BiH. Pošto je odlučeno da se povuku i generali koji nisu poreklom iz BiH, dogovoreno je da se na to mesto umesto generala Vukovića, postavi general Ratko Mladić.

Sastavi JNA tokom povlačenja iz BiH bili su izloženi čestim oružanim napadima muslimanskih i hrvatskih paravojnih sastava. Posebno su bili pod-mukli napadi na kolone JNA u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu (3. maja 1992) i u Tuzli (14. maja 1992) u kojima je ubijeno, ranjeno i zarobljeno više desetina vojnika i starešina. Povodom toga, rukovodstvo SRJ je 8. maja 1992. godine razmotrilo odgovornost generala Milutina Kukanjca (komandant JNA u BiH) i smenilo ga sa dužnosti, a ostavku je podneo načelnik Generalštaba JNA general Blagoje Adžić, koji je branio Kukanjca. Istovremeno, doneta je odluka o prestanku vojne službe i odlazak u penziju ukupno 38 generala JNA.⁶⁹ Tako je okončan neslavan kraj JNA.

⁶⁶ Prema: „Politika”, Beograd, 09.04. 1992.

⁶⁷ Potpredsednik Predsedništva Jugoslavije Branko Kostić, 19. aprila 1992. godine rekao je na Radio televiziji Srbije da sudbina JNA u BiH zavisi, od rešenja koja tri njena konstitutivna naroda budu utvrdila o svom političkom statusu i statusu same Armije. Nemamo nikakvog razloga da JNA zadržimo u BiH ako to ne bude interes njenih naroda(Kostić, Branko.: *Ključ rešenja u rukama Muslimana*, Vojno-politički informator, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992, 5, str. 23.).

⁶⁸ „30. april 1992. Razgovor sa rukovodstvom Srba iz BiH. Branko Kostić, Slobodan Milošević, Momir Bulatović, general Milan Panić, Karadžić, Krajišnik i ja. Savet bezbednosti UN priznao je BiH. Tamo su se razbukitali međunacionalni sukobi. Od nas se zahteva da povučemo JNA iz BiH. Slobodan i ja smo to i očekivali i predvideli. Ne možemo da dovedemo JNA u poziciju da je proglase stranom ili agresorskom vojskom, što neki jedva čekaju”(Jović, Borisav.: isto, str. 448.).

⁶⁹ Isto, str. 453.

ZAKLJUČAK

Kakva je bila uloga JNA u raspadu Jugoslavije jedno je od mnogobrojnih pitanja na koja odgovore traže godinama akademska zajednica i društvo u celini. Realno je da se danas, gotovo dve decenije kasnije, sa određene istorijske distance i pojave najrazličitijih svedočenja mnogobrojnih aktera, pristupa određenim dokumentima, ova uloga jasnije sagledava a optužbe o krivici JNA dobijaju adekvatna objašnjenja. Socijalistička, federativna, samoupravna i nesvrstana Jugoslavija se nasilno raspala 1991.g. JNA koja je predstavljala zajedničku oružanu silu svih naroda i narodnosti zasnivala se na Konceptiji Opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Jedna od njenih najvažnijih osobina bio je ideološki identitet čiji je ključni faktor bila Partija. Uzroci nemogućnosti JNA da adekvatno reaguje u procesu raspada SFRJ leže upravo u entropiji partijskog identiteta SFRJ, kao i to da su poluge komandovanja, Štab Vrhovne Komande i Predsedništvo SFRJ imali oprečne stavove o postupanju JNA u rešavanju društvene političke krize.

Da li su i kakve pouke iz ovih istorijskih dešavanja naučene, biće teme za buduće naraštaje, a do tada i dalje partijska/e politike će odlučujuće uticati na društvena dešavanja.

Literatura:

1. Bulatović, Momir.: *Pravila čitanja*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd, 2004.
2. Grupa autora, *Istina o oružanom sukobu u Sloveniji*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1991.
3. Grupa autora, *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990 – 1991. godine*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2002.
4. Cokić Jevrem, *Početak kraja*, Srpska knjiga, Ruma, 2008.
5. Duhaček Antun, *Uspom i pad jugoslovenske obaveštajne službe*, Grafopres, Beograd, 1992.
6. Jović Borisav, *Poslednji dani SFRJ*, Kompanija POLITIKA, Beograd, 1995.
7. Kadrijević Veljko, *Moje viđenje raspada*, Politika – izdavačka delatnost, Beograd, 1993.
8. Kolšek Konrad, *Prvi pucnji u SFRJ*, Dan Graf i Danas, Beograd, 2005.
9. Lora Silber i Alan Litl, *Smrt Jugoslavije*, Radio B92, Beograd, 1996.
10. Hadžić Miroslav, *Jugoslovenska narodna agonija*, Dan Graf i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004.

11. Mamula Branko, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica, 2000.
12. Mijalkovski Milan, *Opasne i tragične igre vatrom*, Vojno-politički informator, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992, 5.
13. Radišić Dragan, *Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije 1990-1995*, Glas Srpski, Banja Luka, 2002.
14. Randelović Slavoljub, *Legije Jugo razdora*, Trz koneks, Beograd, 1991.
15. Sekulić Milisav, *Jugoslaviju niko nije branio a vrhovna komanda je izdala*, NIDDA, Bad Vilbel i VESTI, Beograd, 1997.
16. *Strategija oružane borbe*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1983.
17. Vukšić Dragan, *JNA i raspad SRF Jugoslavije*, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006.
18. Vudvord Suzan, *Balkanska tragedija*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.
19. *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1982.
20. Zečević Miodrag, *Početak kraja SFRJ*, Arhiv Jugoslavije, Beograd, 1998.
21. *Ustav SFRJ*, Službeni list SFRJ, br. 9/74.

The truths and misconceptions about the role of the Yugoslav People's Army in dissolution of Yugoslavia

Summary: Socialist, federal, non-aligned and with worker self-management system Yugoslavia was formally dissolved in 1991. Critical analyses of the causes of Yugoslavia's disintegration, the reasons of its non peacefully breakup, identification the role of political, military and economic elites in the dissolution process and theirs responsibilities still presents a hard task. The crucial point in that process was the role of armed force of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. However military component of SFRY consisted of components: the Yugoslav People's Army (JNA) and Territorial Defense (TO) forces. The role of territorial defense forces is allegedly clear, meaning that we have to establish the role of JNA in this process. The Supreme Command (the Yugoslav Presidency) and the Headquarter of Supreme Command (the Federal Secretary for people's defense) are responsible for the actions of JNA in disintegration of SFRJ, which were however unsuccessful in defending neither itself nor the state in general.

Key words: SFRY, JNA, the Supreme Command, the Yugoslav Presidency, the Headquarter of Supreme Command, separatists, war, management, commanding, dissolution